

Regio Deal
**Natuurinclusieve
Landbouw**

Streefbeeld

Natuurinclusieve landbouw in de
noordelijke kleischil

Regio Deal
**Natuurinclusieve
Landbouw**

Samen werk maken van een vitaal platteland in Noord-Nederland

LTO
noord

Westergo
Agrarische Natuur
Coöperatie

COLLECTIEF MIDDEN GRONINGEN
Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer

Fjildlab
noordoost fryslân

AGRARISCH COLLECTIEF
WAADRÂNE

wing
partner
in ruimte
en ontwikkeling

Dit streefbeeld is opgesteld in opdracht van de Provincies Fryslân en Groningen.
Meer informatie: Niels de Bruijn (n.debruijn@fryslan.frl)

Beste lezer,

Voor u liggen het streefbeeld en actieplan natuurinclusieve landbouw in de noordelijke kleischil in de provincies Fryslân en Groningen. Deze documenten zijn opgesteld in het kader van de Regiodeal Natuurinclusieve Landbouw die het ministerie van LNV en de drie noordelijke provincies eind 2019 gesloten hebben. Met het sluiten van deze regiodeal komt de komende jaren € 20 miljoen beschikbaar voor de transitie naar een natuurinclusieve landbouw in de noordelijke provincies. De noordelijke kleischil is een van de gebieden waarin dit geld besteed kan worden.

Als kernteam noordelijke kleischil hebben we de afgelopen maanden met veel plezier gewerkt aan de totstandkoming van het streefbeeld en actieplan. Daarbij zijn het ophalen van input uit het gebied en het luisteren naar een flink aantal gebiedspartners een belangrijke bron voor ons geweest. In een tweetal rondes hebben we met deze gebiedspartners gesproken tijdens de gebiedsbijeenkomsten. In juli lag de nadruk op het ophalen en verkennen, in november op het toetsen van de keuzes en het draagvlak geven aan het streefbeeld en actieplan. Met ruim 100 deelnemers kunnen we stellen dat de betrokkenheid bij deze transitie groot is. **Een plan ván, vóór en dóór de mensen en partijen uit het gebied dus.**

De noordelijke kleischil is een van de belangrijke landbouwgebieden van Europa. De hoogwaardige teelt van pootaardappelen voor de internationale markt is zondermeer onderscheidend en iets om trots op te zijn. Akkerbouw en melkveehouderij domineren het gebied en bieden ieder voor zich en gezamenlijk ruim voldoende kansen om de transitie naar een natuurinclusieve landbouw te maken. Voor ons staat het agrarisch bedrijf centraal, met oog en aandacht voor de leefbaarheid, het landschap, en de plattelandseconomie. Kortom; een aantrekkelijk gebied waar het goed wonen, leven, werken en recreëren is.

En we beginnen niet bij nul. Veel boeren zijn al bezig met het verbeteren van de bodemkwaliteit van hun percelen. Veel boeren zetten al stappen om natuurlijke processen meer en meer te integreren in hun bedrijfsvoering. Dit willen we de komende jaren verder stimuleren en ontwikkelen, met ondersteuning vanuit de overheid. Niet door het opleggen van nieuwe wet- en regelgeving, maar juist door het faciliteren en het bieden van ruimte aan initiatieven van onderop.

Kernteam noordelijke kleischil,

Corrie Terpstra, Agrarisch Collectief Waadrâne
Berend Santema, Kollektif Westergo
Gerben Stellingwerf, Collectief Midden-Groningen
Durk Durksz, Fjildlab
Lammert Westerhuis, LTO Noord
Irene van Dorp, Wing

Inhoudsopgave

Hoe ziet natuurinclusieve landbouw in de noordelijke kleischil eruit in het jaar 2050?	5
Waarom een streefbeeld en actieplan?	8
Hoe realiseren we het streefbeeld?	9
Thema's uit het streefbeeld	10
De noordelijke kleischil in 2020: feiten en cijfers.....	12
Landbouwstatistieken noordelijke kleischil	13
Randvoorwaarden voor transitie	15
Aanbevelingen voor vervolg	16
Kennisvragen	17
Bijlage: deelnemende partijen gebiedsbijeenkomsten	18

Hoe ziet natuurinclusieve landbouw in de noordelijke kleischil eruit in het jaar 2050?

Een echtpaar geniet al fietsend van het weidse landschap. Zij komen hier elk jaar een paar dagen om tot rust te komen. Bloemen en kruiden fleuren de bermen langs de weg op. In de kruidenrijke graslanden staan koeien tevreden te grazen. Voor hen ligt een klein dorp met de kerk in het midden. Gebouwd op een eeuwenoude terp. Het ademt de geschiedenis van het landschap. De omliggende akkers met weelderig groene randen maken het plaatje compleet. De natuur laat zich horen en zien met een grote verscheidenheid aan vogels, vlinders, bijen en insecten. Op de akkers staan de pootaardappelen, bieten en granen er goed bij. De aardappelen staan in bloei. Volvelds, afgewisseld met strokenteelt. De groei van het areaal soja valt hen op. De import uit Brazilië is aan banden gelegd. De teelt is lonend voor zowel vleesvervangers als veevoer. Het stel overnacht op een boerderij waar ze de volgende dag een rondleiding over het bedrijf krijgen.

De noordelijke kleischil in de provincies Fryslân en Groningen behoort in 2050 tot de beste landbouwgebieden van Europa. De landbouw drukt een karakteristieke stempel op het landschap en zorgt voor werkgelegenheid. Door het duurzame karakter kunnen ook de komende generaties in dit gebied blijven boeren. Dankzij de hoogwaardige teelt van pootaardappelen, vooral voor de export, en van bepaalde granen en eiwitrijke gewassen zoals soja hebben boeren hier een goed belegde boterham. Door veel aandacht te geven aan een gezonde bodem, in combinatie met het gunstige klimaat, slimme technologie en de ecologie gaat de noordelijke kleischil nationaal én internationaal aan kop wat betreft kennis en vernieuwing. De boeren zorgen ervoor dat de landbouw hier zowel economisch rendabel als ecologisch verantwoord is.

Kringloop

De landbouwsector in het gebied heeft de afgelopen decennia een grote slag geslagen wat duurzaamheid

betreft, net als de rest van Nederland. Niet alleen het voeden van gewassen, maar ook het voeden van de bodem staat centraal.

Door natuurlijke processen te benutten in de bedrijfsvoering, precisielandbouw en het gebruik van circulaire meststoffen en groene gewasbeschermingsmiddelen is het gebruik van reguliere kunstmest en gewasbeschermingsmiddelen sterk teruggedrongen. Voortdurende experimenten en onderzoek laten zien welke technieken en maatregelen het beste werken.

Akkerbouwers en veehouders werken samen om de regionale kringloop te sluiten. Gezamenlijk denken ze na over gewasrotatie en de uitwisseling van mest, veevoer en grondstoffen. De wetten en regels werken ondersteunend en gelukkig niet meer belemmerend, zoals dertig jaar geleden nog het geval was.

Bodem en zoetwater

Door technieken zoals precisielandbouw, strokenteelt, gebruik van lichtere machines, minder bodembewerking en gebruik van vaste mest blijven de bodem en het bodemleven gezond. De bodem is hierdoor in staat om water optimaal te bufferen, als reserve voor droge periodes.

De regio heeft daarnaast geleerd om beter met het veranderende klimaat om te gaan en geldt als voorbeeld voor andere gebieden. Bijvoorbeeld als het gaat om tegengaan van verzilting, vasthouden en zuinig gebruik van zoetwater, omgaan met hogere temperaturen en het telen van innovatieve gewassen. Door te zorgen dat de bodem meer vocht opneemt en vasthoudt en door technische maatregelen als de aanleg van buffers en 'slimme' drainage, kunnen de boeren het zoetwater beter op peil houden. Zo is alles beter bestand tegen de toenemende verzilting.

In de laagstgelegen gebieden waar de verzilting niet meer tegen te gaan is, verbouwen de boeren speciaal ontwikkelde zouttolerante gewassen en nieuwe 'zilte' producten, zoals zeekraal, lamsoor en zilte aardappelen.

Vogels en insecten

Ook wat de natuur en de soortenrijkdom betreft is er veel vooruitgang geboekt. Boeren, waterschappen en gemeenten beheren samen het landschap en de natuur met als gemeenschappelijk doel een grote rijkdom aan dier- en plantensoorten en een mooi en afwisselend landschap. De koeien grazen tevreden in de kruidenrijke graslanden. Op de randen langs akkers, overgebleven hoekjes in het landschap en de oevers groeien de bloemen en kruiden dan ook welig. Bermen langs wegen, fietspaden en dijken verbinden deze bloemrijke plekken met elkaar en met omliggende natuurgebieden. Deze plekken zijn geliefd bij vogels, kleine zoogdieren en insecten die er schuilen, naar voedsel zoeken en zich voortplanten.

De insecten spelen bovendien een belangrijke rol in de landbouw. Roofinsecten bestrijden namelijk plaaginsecten, zo jagen kevers en sluipwespen op luizen. Dankzij de aanwezigheid van de insecten en de inzet van precisielandbouw kan het gebruik van bestrijdingsmiddelen tot een minimum worden beperkt.

Trots laat de boer zijn bedrijf zien aan een groep bezoekers die zich heeft gemeld voor de wekelijkse rondleiding op zaterdagmiddag. Gelukkig spreekt hij een aardig woordje Duits, want de toeristen komen deels uit de Randstad en deels van over de grens. De akkerbouwer leidt ze over het mooie groene erf langs de gerestaureerde herenboerderij en wijst aan waar de nestkasten hangen en waar de insecten- en bijenhôtels staan. In de folder die hij uitdeelt staat het complete overzicht van de flora en fauna van het gebied. Ze gaan kijken bij de gerobotiseerde trekker op waterstof en legt hij uit hoe precisielandbouw en de bijbehorende technologie eruit zien zoals sensoren, dataverzameling en drones. Door de zonnepanelen op het dak van de schuur kan hij de accu's van zijn machines opladen met eigen geproduceerde stroom. Daarna wordt de akker bezocht. Niet alleen de gewassen worden bekeken, maar ook vertelt de boer het gezelschap over de oude landschapselementen en het herstel van houtwallen en greppels, die hij samen met collega-boeren, vrijwilligers en de gemeente onderhoudt.

Een aantrekkelijk landschap

De relatie met water tekent het gebied. Het grenst aan Werelderfgoed Waddenzee en de eeuwenoude strijd met het water is terug te zien in terpen of wierden, dijken, sloten, kavels en de voormalige eilanden en kreken. Het landschap biedt daardoor natuurlijke mogelijkheden zoals oude slenken om tijdelijk oppervlakte- en grondwater op te slaan bij veel regenval. Dit biedt ook kansen voor natuurontwikkeling. Dankzij speciale projecten hebben de unieke natuur en de cultuurhistorie meer nadruk gekregen in het landschap. Oude landschapsstructuren en cultuurhistorische elementen zoals terpen, wierden en kruinige percelen zijn in ere hersteld. Er is meer beplanting op boerenerven en andere geschikte plekken dan vroeger. Toeristen en recreanten weten het gebied steeds beter te vinden. Ze zoeken er rust, genieten van de schone lucht en het fraaie landschap en luisteren naar de verhalen van de boeren. Veel boeren stellen hun bedrijven open om te laten zien hoe ze te werk gaan en om te vertellen wat hen drijft. In de boerderijwinkel kunnen de bezoekers verse en lokale producten kopen.

Bewoners, horecagelegenheden en andere bedrijven in de regio kunnen online bestellen in de boerderijwinkel en krijgen het bestelde voedsel thuisbezorgd. Doordat de afstand letterlijk en figuurlijk klein is, kan de boer voor zijn werk en inzet rekenen op begrip en waardering van de omgeving. Door slimme samenwerkingsrelaties hebben zowel grote als kleinschalige bedrijven bestaansrecht in de regio.

Lange weg

Dit alles tezamen heeft van de noordelijke kleischil een voorbeeldgebied gemaakt waar boeren goed rond kunnen komen door de teelt van kwalitatief hoogwaardige producten. Ze weten dit vakkundig te combineren met aandacht voor de natuur, de bodem en het landschap. De weg hiernaartoe is niet altijd makkelijk geweest. Sommige keuzen waren lastig. Verdienmodellen bleken niet altijd te werken. Soms leken de belangen moeilijk te verenigen en soms was er een gebrek aan ondersteuning of ontbrak het aan voldoende kennis.

Agrariërs, bewoners, natuurorganisaties, overheden, onderwijs, erfbetreders zoals de voerleveranciers en verwerkende partijen zochten elkaar telkens op om weer een stap voorwaarts te kunnen zetten. Waar nodig investeerden de betrokken overheden in kennisontwikkeling en gaven ze de ruimte aan nieuwe initiatieven. Zo groeide de noordelijke kleischil uit tot wat het nu, anno 2050, is en kan het gebied in deze vorm behouden blijven voor toekomstige generaties.

Waarom een streefbeeld en actieplan?

De aanleiding voor het opstellen van een streefbeeld en actieplan is de Regio Deal Natuurinclusieve Landbouw (NIL), die eind 2019 ondertekend is door rijk en regio. De noordelijke kleischil is één van de acht deelgebieden uit deze regiodeal. Voor elk deelgebied wordt een toekomstvisie voor het gebied ontwikkeld (streefbeeld). Voor de realisatie van het streefbeeld wordt een actieplan opgesteld. Tezamen vormt dit een richtinggevend document voor de verdeling van de middelen uit de regiodeal. Het kwaliteitsbeeld uit de Agro Agenda Noord-Nederland en de Visie Landbouw, Natuur en Voedsel van minister Schouten is de basis geweest voor de thema's en de richting die aan de basis liggen van het streefbeeld en actieplan.

Parallel aan het ontwikkelen van een streefbeeld voor de noordelijke kleischil is er, in opdracht van het College van Rijksadviseurs, gewerkt aan een pilotproject voor 'landschapsinclusieve landbouw' in het gebied van de voormalig gemeente De Marne in Groningen. Veel elementen uit het streefbeeld komen overeen met de resultaten van deze opdracht, zoals de samenwerking tussen akkerbouwers en melkveehouders, het benutten van landschapsstructuren voor een ecologische dooradering en het inzetten op gezamenlijk landschapsbeheer. Het volledige eindrapport van de pilot in De Marne is via [deze link](#) te vinden.

Voorafgaand aan het ontwikkelen van een streefbeeld en actieplan is er een verkenning uitgevoerd naar lopende projecten en initiatieven in de noordelijke kleischil die de transitie naar een natuurinclusieve landbouw raken. In het eindrapport is een clustering van mogelijke programmalijnen opgenomen die zeer sterk overeen komen met de thema's uit dit streefbeeld en actieplan. Dat waren de volgende:

1. Een gezonde bodem
2. Een goed verdienmodel voor de landbouw
3. Versterken biodiversiteit en landschap
4. Relatie boer - burger
5. Omgaan met klimaatverandering

Andere elementen uit deze verkenning komen terug in het hoofdstuk 'advies voor vervolg.'

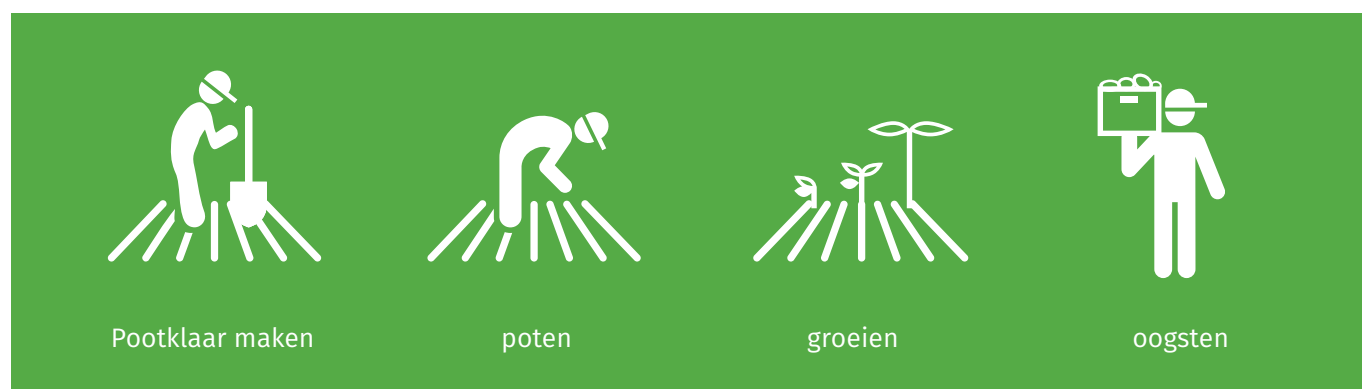
Het proces om te komen tot een streefbeeld en actieplan is begeleid door het kernteam Noordelijke Kleischil, bestaande uit vertegenwoordigers van Agrarische Collectief Waadrâne, Kollektief Westergo, Collectief Midden-Groningen, LTO Noord en Fjildlab, ondersteund door Wing. De input voor het streefbeeld en actieplan is verzameld tijdens gebiedsbijeenkomsten die georganiseerd zijn in juli en november 2020. Belangrijk uitgangspunt voor het streefbeeld en actieplan is dat deze gedragen worden door de boeren en door de gebiedspartners uit de noordelijke kleischil, zodat we met dit kompas gezamenlijk op pad kunnen gaan.

Hoe realiseren we het streefbeeld?

Als referentie voor de ontwikkeling van het streefbeeld zijn de huidige agrarische activiteiten in het gebied genomen, waarbij de pootaardappelteelt een hoogwaardig karakter kent en een van de belangrijkste economische drijvers is in het gebied. Als belangrijk uitgangspunt voor het streefbeeld geldt dat de agrarisch ondernemer een goede boterham moet (blijven) verdienen. Het is niet de bedoeling om een droombeeld of utopie te schetsen, maar een 'streefbeeld' dat richting geeft en haalbaar is voor een grote groep agrariërs door stappen te zetten, zelfstandig of in collectief verband. Stappen die morgen genomen kunnen worden en stappen die meer kennis, tijd, geld en energie kosten. Er mag of er moet uiteraard een duidelijke ambitie zijn, gezien de huidige staat van de bodem en de achteruitgang in soortenrijkdom, maar het moet wel haalbaar en betaalbaar zijn.

Het streefbeeld schetst de situatie voor het gebied in 2050. Dat is nog ver weg. Daarom hebben we de weg ernaartoe opgeknipt in verschillende fasen, vertaald in een actieplan. Als metafoor hiervoor gebruik we het pootseizoen. Waarbij we ons nu verbinden aan de voorbereidende fase; het pootklaar maken. De weg naar het streefbeeld in zijn geheel is te vergelijken met deze metafoor. De metafoor kan ook opgevat worden als cycli die elk jaar doorlopen worden. Door te monitoren en te reflecteren kan er elk jaar opnieuw voorbereid, geoogst en bijgestuurd worden. De monitoringscyclus start met een 0-meting.

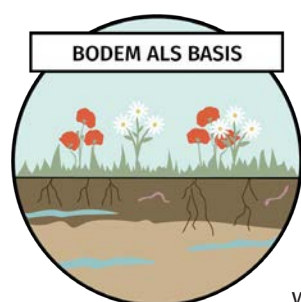
Het eerste echte moment om het beeld voor 2050 te herbevestigen is het jaar 2025. Is dit nog steeds de richting die we op willen? De eerste versie van het actieplan gaat daarom voornamelijk over de periode 2021 - 2025.

Figuur 1: Metafoor van het pootseizoen

Thema's uit het streefbeeld

Het streefbeeld is opgebouwd uit vijf thema's. De eerste vier raken direct aan de bedrijfsvoering van agrariërs. Daarnaast zijn er andere opgaven die op het gebied en de agrariërs afkomen en daarmee raken aan de andere thema's in het streefbeeld. Het thema 'verbinding met andere opgaven' vormt daarmee het vijfde thema. Deze thema's vormen de basis voor het actieplan en de maatregelen die we voorstellen.

BODEM ALS BASIS

Een gezonde bodem is essentieel voor de landbouw. De komende jaren moet flink geïnvesteerd worden in de bodem om deze weerbaar te maken en de verhouding tussen vocht, koolstof,

organische stof en mineralen/elementen in balans te brengen. Een hoger organisch stofgehalte bevordert de bodemvruchtbaarheid, het bodemleven en de bodembiodiversiteit en is ondersteunend aan het vochtvasthoudend vermogen van de bodem. Daarnaast zorgt een gezonde bodem voor sterke gewassen en zijn minder chemische middelen nodig. Dit kan door extensivering van het bodemgebruik, meer aandacht voor natuurlijke processen en het gebruik van innovatieve technische hulpmiddelen.

TOEKOMSTBESTENDIGE BEDRIJVEN

Het toekomstige agrarische bedrijf levert een goed inkomen voor de agrarisch ondernemer en kan worden doorgegeven aan volgende generaties.

Toekomstbestendigheid betekent ook dat de boer gewaardeerd wordt door de omgeving én beloond wordt door de maatschappij voor het leveren van hoogwaardige producten en het beheer van het landschap.

BIODIVERS EN AANTREKKELIJK LANDSCHAP

Het landschap is afwisselend met haar karakteristieke elementen zoals wierden, terpen en slaperdijken. Er is meer ruimte voor biodiversiteit die ook ten dienste staat van de

akkerbouw en melkveehouderij,

als de basis voor natuurinclusieve landbouw. Door akkerranden, kruidenrijke graslanden, oevers, bermen en overhoeken natuurvriendelijk in te richten, zal de rijkdom aan dier- en plantsoorten toenemen. In combinatie met het accentueren van cultuurhistorische landschapselementen zorgt het tevens voor een verhoging van de recreatiewaarde. Door bermen, sloten, akkerranden en (zee)dijken met elkaar te verbinden in een landschappelijke hoofdstructuur die aansluit op de verkavelings- en slotenpatronen ontstaat er een robuust netwerk waar vele plant- en diersoorten zijn te vinden. Om dit te kunnen realiseren en onderhouden is er een samenwerking noodzakelijk tussen agrariërs, bewoners, terreinbeherende organisaties en de (lokale) overheid.

VERBINDING MET MAATSCHAPPIJ

Wederzijds begrip tussen de agrariër en de maatschappij en meer waardering voor het agrarisch vak is van cruciaal belang om agrarische ondernemers weer trots te laten zijn op hun

vak en Nederland weer trots op haar boeren. Op die manier kan de boer laten zien dat hij/zij meer doet dan het produceren van voedsel en grondstoffen. Er nog meer geïnvesteerd moet worden in de dialoog tussen de boer en de burger. Niet altijd makkelijk, wel noodzakelijk.

Er komen de komende jaren meerdere opgaven op de noordelijke kleischil af: klimaatverandering, energietransitie, verzilting, bodemdaling. Met name het tegengaan van verzilting is een grote uitdaging voor het

boerenbedrijf. Grootschalige gebiedsontwikkelingen bieden mogelijk kansen voor een integrale aanpak. Zo kan het tegengaan van verzilting niet losgezien worden van het vasthouden van zoet water. Bevorderen van het organische stofgehalte in de bodem kan samengaan met opslag van CO_2 in de bodem. Het versterken van de zeedijken biedt kansen voor een ecologisch verbinding met het achterland en zijn met een bloemrijke vegetatie een toevluchtsoord voor vele soorten.

De noordelijke kleischil in 2020: feiten en cijfers

De noordelijke kleischil is een vruchtbaar landbouwgebied met hoofdzakelijk akkerbouw. De smalle kleischil langs de kust van de provincies Fryslân en Groningen loopt grofweg van Harlingen tot bijna Delfzijl (zie figuur 1). Het gebied grenst aan het Natura 2000-gebied Waddenzee en het Nationaal Park Lauwersmeer ligt deels in het gebied.

Het gebied kent van oudsher een sterke relatie met de zee. Lang geleden, voordat het gebied ingepolderd is, was het een kwelderlandschap waar mensen woonden op wierden om zich te beschermen tegen de getijden. In deze periode zijn de vruchtbare kleigronden afgezet, die door inpoldering met dijken en ontwatering de basis gelegd heeft voor de hedendaagse, grootschalige en succesvolle landbouw in het gebied.

De vruchtbare zeeklei- en zavelgronden, in combinatie met de ligging aan de Waddenzee, een lage ziektedruk en het milde klimaat, maken het gebied tot een van de beste landbouwgronden van Europa. Een groot deel van de grond is in gebruik door melkveehouders; al zijn er ook een heel aantal melkveehouders te vinden in het gebied.

De pootaardappelteelt is een belangrijk economische pijler voor de akkerbouw. De regio is goed voor 8% van de mondiale export en neemt hiermee een wereldwijde topospositie in. Deze is bereikt door het jarenlang optimaliseren van de teelttechnieken met een maximale efficiëntie en een goed logistiek netwerk.

Het landschap van de noordelijke kleischil is weids met mooie vergezichten. Het kent een rijke cultuurhistorie met de maren, wierden en terpen. Daarnaast zijn er in het landschap voormalige eilanden en kreken te herkennen en is er een karakteristiek sloot- en verkavelingspatroon. De bebouwing bestaat vooral uit wierde-, terp, weg- en dijkdorpen en verspreide boerderijen in het gebied.

De lange historie met de landbouw is terug te zien in prachtige herenboerderijen. Je kunt er al wandelend of fietsend tot rust komen onder het geluid van allerlei soorten vogels zonder gestoord te worden door het geluid van infrastructuur. De lucht is er schoon en de nachten zijn nog echt donker.

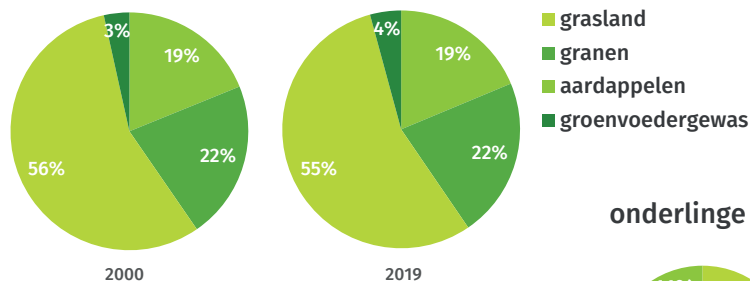
Op de volgende pagina zijn enkele landbouwstatistieken van het gebied op een rijtje gezet.

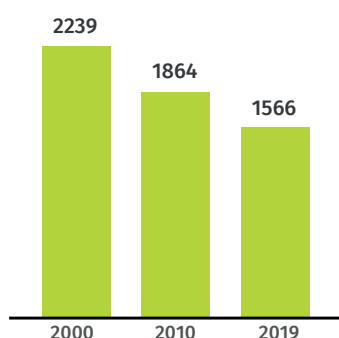
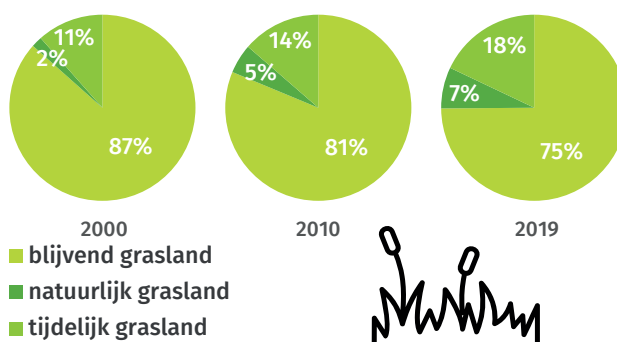
Figuur 2: globale begrenzing noordelijke kleischil

Landbouwstatistieken noordelijke kleischil

onderlinge percentages genoemde gewassen

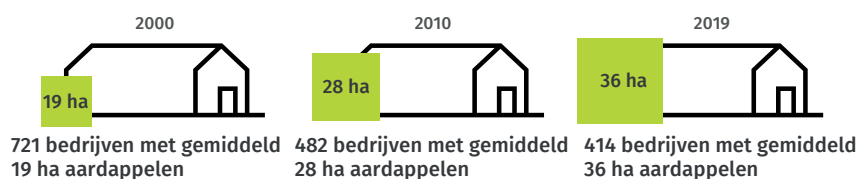
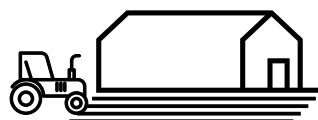

onderlinge percentages grasland

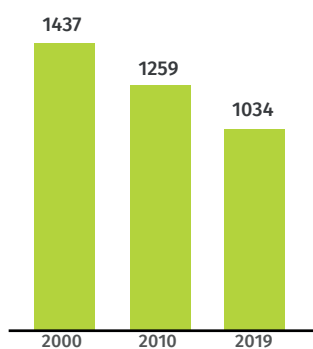

per jaar verdwijnen er gemiddeld

35 akkerbouwbedrijven

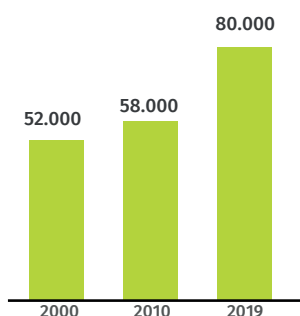
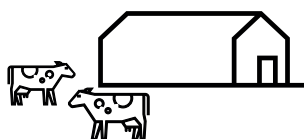

totaal van ongeveer **15.000** ha aardappelen in 2019

per jaar verdwijnen er gemiddeld

23 melkveebedrijven

per jaar komen er gemiddeld

ongeveer **1500** volwassen melk- en kalfkoeien bij.

Bouwhoek en Hogeland

Alle gegevens zijn verkregen via de statline van het CBS (selectie regio Bouwhoek en Hogeland)

Kijkend naar de cijfers voor de noordelijk kleischil, zoals gepresenteerd op de vorige pagina, vallen een aantal dingen op.

De verhouding tussen de gewassen is in bijna twee decennia nauwelijks veranderd. Ruim de helft bestaat nog steeds uit grasland, naast ongeveer 20 procent granen en 20 procent aardappelen en een klein deel groenvoedergewas. Daarnaast worden er nog wat andere gewassen verbouwd, maar die percentages zijn relatief erg klein en daarom niet meegenomen in deze grafiek. Uit de cijfers over grasland valt op te maken dat er een kleine toename is van natuurlijk grasland. Het aandeel blijvend grasland is iets afgenomen.

Ook de noordelijke kleischil heeft te maken met stoppende agrariërs. Dit leidt aan de ene kant tot een vermindering van het aantal bedrijven en aan de andere kant resulteert dit in schaalvergroting van de zittende bedrijven, omdat de grond van de stoppers overgenomen wordt door de blijvers. In het jaar 2000 had een akkerbouwer gemiddeld 19 hectare aardappelen, in 2019 is dit verdubbeld naar gemiddeld 38 hectare per bedrijf. Niet alleen akkerbouwbedrijven verdwijnen, hetzelfde geldt ook voor melkveebedrijven. Opvallend is dat de omvang van de melkveebedrijven flink toegenomen is. Gemiddeld komen er per jaar 1.500 volwassen melk- en kalfkoeien bij. Groningen en Friesland zijn de nummers een en twee in toename van het aantal melkkoeien.

De toevoer van zowel dierlijke- als kunstmest is in 30 jaar flink gedaald¹. Ook het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen per hectare neemt af. Desondanks blijft de pootaardappelteelt één van de grootverbruikers in dosering gewasbeschermingsmiddelen per jaar per hectare wanneer we de vergelijking maken met andere gewassen binnen de akkerbouw. Ten opzichte van de bloembollenteelt ligt het gebruik vele malen lager². Wanneer we het hebben over vermindering van het

gebruik van gewasbeschermingsmiddelen dan blijft het zoeken naar de ideale balans. Minder gebruik van gewasbeschermingsmiddelen resulteert in meer bodembewerking om onkruiddruk tegen te gaan. Dit leidt weer tot bodemverdichting.

Het beleid om het inkomen van boeren op peil te houden was vooral gericht op productieverhoging. Het blijkt steeds lastiger te zijn om het inkomen op peil te houden, omdat de marges in de landbouw erg klein zijn. Daarnaast heeft de productieverhoging geleid tot verschraling van de bodem met vermindering van biodiversiteit en landschapswaarden tot gevolg. Voor zowel het verdienmodel als de achteruitgang van bodemkwaliteit en biodiversiteit komt steeds meer aandacht. Voor een toekomstbestendige landbouw in de noordelijke kleischil moet er gezocht worden naar een duurzaam verdienmodel gebaseerd op een gezonde akkerbouw en melkveehouderij die gedragen worden door een gezonde bodem, florierende natuur en met behoud van het mooie landschap. Dit is geen uitdaging waar de agrariërs alleen voor staan. Dit is een uitdaging die we als maatschappij op moeten pakken. Daarin hebben naast de agrariërs ook de overheden, onderwijs- en kennisinstellingen, maatschappelijke partners, ketenpartijen én de burgers een verantwoordelijkheid!

¹ <https://www.cbs.nl/nl-nl/cijfers/detail/83475NED?q=kunstmest>

² <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/84007NED/table?ts=1601467334420>

Randvoorwaarden voor transitie

De transitie naar een natuurinclusieve landbouw is een grote ontwikkeling die veel tijd, geld en daadkracht vraagt. Het is een ontwikkeling die iets vraagt van alle betrokken partijen. Agrariërs, bewoners, natuurorganisaties, overheden, onderwijs, voerleveranciers, erfbetreders hebben elkaar nodig om stappen voorwaarts te kunnen zetten. Tegelijkertijd constateren we ook dat er randvoorwaarden zijn om de transitie naar natuurinclusieve landbouw mogelijk te maken. Onderstaand een opsomming:

Randvoorwaarden:

- Door de huidige financieringsvormen zien veel agrariërs zich genoodzaakt tot een intensieve bedrijfsvoering met bedrijfseconomisch zo kort mogelijke gewasrotatie tot gevolg. De hoge vaste kosten in de bedrijfsvoering verplichten de boer tot intensievere productie. Een ruimere gewasrotatie om de bodem meer rust te geven, vraagt om flexibeler financieringsafspraken met banken en bijvoorbeeld het aanpassen van de leveringsplicht voor suikerbieten.
- Er is een goede interne markt nodig voor het produceren van eigen (eiwit)gewassen. Het is nu moeilijk concurreren met goedkope producten uit het buitenland.
- De beschikbaarheid van voldoende zoet water is cruciaal voor het kunnen boeren in de noordelijke kleischil. Er zal actief ingezet moeten worden op het vasthouden van (zoet) water en het tegengaan van verzilting. Kennisontwikkeling en -kennisdeling maken hier onderdeel van uit.
- De noodzaak tot het aangaan van een samenwerking tussen akkerbouw en melkveehouderij is er op dit moment nog onvoldoende. Veel akkerbouwers kiezen kunstmest boven organische mest. Door het toepassen van organische mest nemen het organische stofgehalte en de weerbaarheid van de bodem toe. Bovendien zal het kunstmestgebruik de komende jaren verder afnemen. Dit inzicht bij

agrariërs zal naar verwachting toenemen waarmee het urgentiebesef groeit.

- Mechanisatie en technologie kunnen de toepassing van chemie (op termijn) vervangen. Op dit moment kent deze techniek een hoge prijs en is daarmee voor veel boeren geen realistische stap. Op het moment dat nieuwe technologie en mechanisatie een concurrerende prijs kent t.o.v. de huidige mechanisatie wordt de overstap een stuk gemakkelijker.
- Zoveel boeren, zoveel ideeën. Alle boeren zijn verschillend. Wil je boeren de ruimte bieden om eigen toekomstperspectief en verdienmodel te ontwikkelen dan moeten wet- en regelgeving hiervoor de ruimte bieden. Belangrijke onderdelen daarbij zijn het wegnemen van belemmerende wet- en regelgeving en het inbouwen van meer flexibiliteit in de mestwetgeving.
- Subsidies moeten voor lange tijd beschikbaar zijn en daarmee zekerheid bieden voor veranderingen in investeringen.
- De transitie naar een natuurinclusieve landbouw is een gemeenschappelijke verantwoordelijkheid. Naast boeren, zullen ook overheden, ketenpartners, maatschappelijke partijen, financiële instellingen en burgers zich in moeten zetten om de transitie te kunnen laten slagen.

Naast bovenstaande randvoorwaarden zien we dat er veel verschillende opgaven op het landelijk gebied afkomen. De energietransitie is er een van. Hierdoor ontstaat druk op de ruimte en stijgt de grondprijs als gevolg van de toenemende vraag. Extensivering van de landbouw wordt hierdoor moeilijker.

Aanbevelingen voor vervolg

Blijf dichtbij de praktijk

Tijdens het opstellen van het streefbeeld klonk de nadrukkelijke oproep zowel vanuit het kernteam als van de gebiedspartners om het geld vanuit de regiodeal vooral 'te laten landen op het erf van de boer'. Op die manier kunnen er zichtbare stappen gezet worden richting een natuurinclusieve landbouw. Deze stappen zullen zich in de eerste jaren (2021 – 2025) vooral vertalen in maatregelen die gericht zijn op verbetering van de bodem en toename van de biodiversiteit en zullen met name zichtbaar zijn op het erf, op de percelen en in het landschap.

Maak gebruik van de energie in het gebied

Veel partijen in het gebied zijn al bezig met interessante projecten en initiatieven. Door te investeren in een netwerk van bestaande partijen kunnen kennis en ervaringen gedeeld worden en onderlinge verbindingen gelegd en onderhouden worden.

In het adviesrapport 'Verkenning noordelijke kleischil' zijn eerder al vier verschillende interventiestrategieën geïntroduceerd:

1. Verbinden en aanjagen: maak gebruik van bestaande energie en initiatieven in het gebied.
2. Kennis en innovatie: breng kennis- en innovatievragen vanuit het gebied samen in een kennisagenda die uitgevoerd wordt door de (regionale) kennisinstellingen en andere relevante partijen.
3. Slim organiseren: tuig geen nieuwe structuur op, maar maak gebruik van bestaande structuren.
4. Communicatie en marketing: faciliteer communicatie vanuit de Regiodeal, zorg dat initiatieven onder de aandacht komen bij het juiste publiek.

Neem de begrenzing niet te nauw

De kaart in het document laat een globale begrenzing zien van de noordelijke kleischil. Maak deze grens niet te hard. Zo kan de samenwerking tussen akkerbouwers en veehouders van binnen en buiten de kleischil interessante kansen bieden.

Hanteer een duidelijke structuur voor aanvragen

Hanteer een duidelijke structuur voor het indienen en beoordelen van projectaanvragen. Een indeling in de genoemde thema's kan daarbij helpen.

Ontzorg ondernemers in projecten

Er komt al veel op het bord van de ondernemers. Zorg voor een goede begeleiding voor het ontwikkelen van projecten en maak het proces rondom projectaanvraag en -realisatie zo eenvoudig mogelijk.

Gebruik de status als experimenteergebied

Noord-Nederland is door het ministerie van LNV aangewezen als experimenteergebied voor natuurinclusieve landbouw. Maak gebruik van deze status op het moment dat er binnen projecten tegen belemmerende wet- en regelgeving aangelopen wordt. Het biedt namelijk ruimte voor experimenten en innovaties.

Zet in op een goede monitoring

Zet in op een periodieke monitoring zodat er gericht bijgestuurd kan worden in projecten. Daarnaast elke vijf jaar een ijkpunt om te controleren of we nog op de goede weg zitten.

Zet in op gezamenlijke kennisontwikkeling

Tijdens het opstellen van het streefbeeld en actieplan zijn een heel aantal kennisvragen opgekomen die geagendeerd zullen worden bij het kennisconsortium dat aan de Regiodeal verbonden is. Het kennisconsortium, bestaande uit de Rijksuniversiteit Groningen, Wageningen University & Research, Hogeschool Van Hall Larenstein, MBO Terra, Nordwin College, Stichting Proefboerderijen Noordelijke Akkerbouw en Kadaster, zet zich de komende jaren actief in om bestaande kennis optimaal te gebruiken, nieuwe kennis te delen, te borgen en te monitoren en studenten op te leiden.

Op de volgende pagina is een overzicht opgenomen van de belangrijkste kennisvragen die de afgelopen tijd opgekomen zijn.

Kennisvragen

Kennisvragen bodem:

- Hoe kan bodemverdichting van kleigronden in het gebied voorkomen worden?
- Hoe kunnen plensbuien beter opgevangen worden?
- Wat zijn de effecten van meer organische stof/ bodemleven op de stuurbaarheid van pootgoed later in het seizoen?
- Hoe komen we tot een goede 0-meting en een monitoring binnen de projecten?

Kennisvragen teelt:

- Wat zijn kansrijke nieuwe verdienmodellen voor bestaande gewassen in de regio (granen, gerst, soja)?
- Wat zijn kansrijke alternatieve gewassen met een goed verdienmodel voor de regio?
- Wat is het optimale rantsoen voor melkvee met gebruik van lokaal geteelde (eiwitrijke) gewassen, zoals veldbonen, voederbieten, etc?
- Wat is er nodig aan mechanisatie bij strokenteelt, precisielandbouw of andere nieuwe teeltvormen in de kleischil? Hoe werkt dit in de praktijk?

Kennisvragen wetgeving:

- Hoe kan de administratielast vanuit mestwetgeving vereenvoudigd worden in de samenwerking tussen bedrijven? Op dit moment is het samenwerken tussen twee verschillende bedrijven lastig door de verschillende registratienummers en daarmee de omslachtigheid in administratie.
- Hoe is er meer flexibiliteit in te bouwen in de normen voor het gebruik van (organische) mest waardoor maatwerk per gewas mogelijk wordt?

Bijlage:

Deelnemende partijen gebiedsbijeenkomsten

Agrariërs/agrarische verenigingen/ belangenbehartiging:

- Agrarisch Jongeren Contact Friesland
- Agrarisch Jongeren Contact Groningen
- Betrokken akkerbouwers/veehouders uit de regio
- EcoLaNa
- LTO Het Hogeland
- LTO Noord
- Nederlandse Melkveehoudersvakbond

Agrarische collectieven/natuurverenigingen:

- Agrarisch Collectief Waadrâne
- ANC Westergo
- ANV Wierde en Dijk
- Collectief Groningen West
- Collectief Midden Groningen

Dorpsbelangen/plaatselijk belang:

- Dorpsbelang Raard e.o.
- Dorpsbelang Achlum
- Dorpsbelang Burdaard-Jislum e.o.
- Dorpsbelang Engwierum e.o.
- Dorpsbelang Hantum-Hantumeruitburen
- Dorpsbelang Oostrum
- Dorpsbelangen Mensingeweer
- Plaatselijk Belang Zuidwolde
- Pleatslik Belang Friens
- Pleatslik Belang Bitgummole

Kennisinstellingen/-platforms:

- Aeres Warmonderhof
- Hogeschool Van Hall Larenstein
- Rijksuniversiteit Groningen
- SPNA
- The Potato Valley
- Stichting BioWerk

Ketenpartijen/erfbetreders/adviseurs:

- Acacia Water
- Aequator Grone & Ruimte

- Agrifirm
- Delphy
- DLV Advies
- Hoogland BV
- HZPC
- Mulder Agro
- Profytodsd
- Suiker Unie
- Visser Fourage

Natuur en Landschap:

- Het Groninger Landschap
- It Fryske Gea
- Landschapsbeheer Friesland
- Landschapsbeheer Groningen
- Natuur en Milieufederatie Groningen
- Natuurmonumenten
- Vereniging Natuurmonumenten
- Noardlyke Fryske Wâlden
- Staatsbosbeheer
- Waddenvereniging

Overheden:

- Gemeente Delfzijl
- Gemeente Het Hogeland
- Gemeente Leeuwarden
- Gemeente Loppersum
- Gemeente Noardeast-Fryslân
- Gemeente Waadhoeke
- Provincie Fryslân
- Provincie Groningen
- Waterschap Noorderzijlvest
- Wetterskip Fryslân

Programma's:

- AgroAgenda Noord-Nederland
- Eems-Dollard 2050
- Living Lab Fryslân
- Holwerd aan Zee

Regio Deal
Natuurinclusieve
Landbouw

